

Türk Dili

Aylık Dil Dergisi

Yıl: 36

Cilt: LI

Sayı: 410

Şubat 1986

ANMA GÜNÜ

“Tevfik Fikret’i Anma Günü”, 14.10.1985 günü Türk Dil Kurumu ile Marmara Üniversitesince ortaklaşa olarak İstanbul’da yapıldı. Anma gününde yapılan konuşmaları olduğu gibi yayımlıyoruz.

TEVFİK FİKRET’İN ŞİİRLERİNDE HAYAL VE HAKİKAT

PROF. DR. MEHMET KAPLAN

Edebî eserlerde hayata bakış tarzı ile şekil, yapı, muhteva ve üslûbu birbirinden ayırmak zordur ve doğru da değildir; zira bunlar birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Bunları incelerken, ölçülü hareket etmek, her birinin bütün içinde oynadığı rolü belirtmek ve birbirleri ile olan münasebetlerini araştırmak, gerçeğe ve edebî eserin mahiyetine daha uygun olur.

Meselâ, insan hayatında olduğu gibi sanatta da önemli yerleri ve fonksiyonları olan hayal ve hakikat, ayrı ayrı alındığı takdirde, hem bir hayat görüşü, hem de edebiyatta bir akım ve yapı unsurudur. Tabii bunlardan birisi esas alındığı takdirde, onları tasvir eden üslûp da değişir.

Tanzimat’tan sonra, Servet-i Fünûn’dan önce Türk edebiyatına, Batıdan iki edebiyat akımı girmiştir : Romantizm ve realizm. Namık Kemal, Abdülhak Hâmid nesli, Fransız romantiklerinin tesiri altında kalmışlar, onları takip eden Beşir Fuad, Nâbizâde Nazım nesli realistleri örnek almışlardır.

Dikkatle incelenirse görülür ki, iki neslin hayata bakış tarzları, inançları, eserlerinin yapısı ve üslûbu birbirinden çok farklıdır.

Bu iki nesil, kendi hayat ve edebiyat görüşlerini müdafaa etmek için kalem mücadelesi de yapmışlardır. O devrin dili ile bunlardan birincilere “hayaliyûn”, ikincilere ise “hakikîyûn” deniliyordu.

Fikret’in içinde bulunduğu ve önemli rol oynadığı Servet-i Fünûn nesli birbirine zıt bu iki akımın da tesiri altında kalmış, bir tercihte bu-

lunamayarak ikisi arasında bir sentez değilse bile, bir denge kurmaya çalışmıştır. Bir terazinin iki kefesi gibi, duruma göre, bunlardan birisi ötekine ağır basmıştır.

Acaba insan hayatında önemli olan hayal midir, hakikat midir? Tevfik Fikret bu konu üzerinde bir hayli düşünmüş ve hayali hakikate tercih etmiştir. Fakat bu tercihi yaparken hakikatin insan hayatında oynadığı rolü de unutmamıştır.

Fikret'in hayatı ve eserlerinde, hayal ve hakikat arasındaki tezat, dramatik veya trajik diyebileceğimiz durumlar yaratır ve bunlar onun şiirlerinin başlıca konularını teşkil eder. Ben bu yazımda bazı örnekler üzerinde durmak istiyorum.

Rûbab-ı Şikeste'yi açınca, "Süha ve Pervin" adlı manzum, dramatik bir şiir ile karşılaşırız. Süha, sarışın, mavi gözlü, yakışıklı, romantik bir delikanlıdır. Buldukları yer çok güzel, kokulu çamlarla süslü bir ada olmakla beraber, Süha buradan hoşlanmaz, göklerde dolaşan beyaz bulutlara gitmek ister. Pervin ise esmer "meyyal-i huzûz" yaşamaktan hoşlanan realist bir genç kızdır. Öteleri özleyen Süha'ya karşı o, sıcak deniz gibi etrafında çalkalanan hevâ-yı visali sever. Tabiatı kıskanır ve sevmek ister. İki sevgili arasında derin bir görüş farkı vardır. Yazar bu farkı hem beden yapıları, hem de saadete bakış tarzları ile izah eder.

Pervin, Süha'nın beyaz bulutlara yükselme arzusu ile alay ederek :

-Şâirâne hülyanız,
fakat niçin? Bu maîşet fena mı?

deyince Süha şöyle cevap verir :

-Hoş, yalnız
Bütün bu toprağa mensûb olanların hâli!
Ben isterim ki garâmım açınca şehbâli
Nihayet olmasın artık fezâ-yı nûzhetime
Ben isterim ki semâvî olan muhabbetime
Semâ kadar açık olsun hüdûd-ı zevk u emel

Süha uzun uzun, şairane tasvirlerle Pervin'e hayallerini anlatırken, yanlarından geçen birkaç yabancı :

"Güzel çocuk, bize gelmez misin?" diye hitap edince genç kız, "şitâb ederim" diye onlara koşar. Süha ise "câmid bir kütle-i tahayyür halinde" kendisini bırakan sevgilisine bakakalır.

Fikret, şiirinin allegorik olması ile yetinmeyerek ona "Hayal-hakikat" diye ikinci bir başlık daha koymuştur.

Bu bir "yaşantı" şiiri değil, bir "soyut düşünce" şiiridir. Fikret bazı şiirlerinde kendi şahsî duygularını anlatmıştır; fakat umumiyetle soyut fikirleri somut olarak ortaya koyan allegorik manzumeler yazmıştır.

202 Tefvik Fikret'in Şiirlerinde Hayal ve Hakikat

Soyut kavramlar olan hayal ve hakikat temi onun şiirlerinde çok sık başvurduğu ve değişik şekillerde ortaya koymuş olduğu bir konudur. Şair, bunları bazen "Süha ve Pervin"de olduğu gibi bir arada, çatışma halinde, çok defa da ayrı ayrı tablolar vasıtasıyla ifade eder.

"Gayyâ-yı vücud", içinde yaşanılan hayatı bataklık allegorisi ile tasvir eden bir manzumedir. Fikret üçer mısradan oluşan dört kıta ile, ayrıntılı olarak bir bataklığı tasvir ettikten sonra, onu insan hayatının sembolü haline koyarak şöyle der :

İşte gayyâ-yı vücud, işte o zulmet, o bataklık;
Beşerin işte pür-ümmid ü heves, müstağrak,
Ka'r-ı târında şinâh ettiği girdâb-ı ufûl

Fikret dış âlemde gördüğü tabiat manzaralarını veya tabloları, kendi soyut düşüncelerini anlatan birer sembol veya allegori yapmada çok ustadır. Ünlü "Sis" şiiri de esas itibarıyla, şairin hayata bakış tarzını aksettiren büyük bir tablo-şiir değil midir? "Gayyâ-yı vücud" çok genel bir mânâ taşır. "Sis"te ise biz, açıkça İstibdat devri İstanbul'unu görürüz. "Sis", "Gayyâ-yı vücud"un daha büyük, daha çok işlenmiş ve gerçek hayata uygulanmış bir şekildir. İkisinde de dış âleme ait görülen "somut" bir manzara, "soyut" bir duygu veya düşüncenin sembolü olur.

"Fener" başlıklı manzumesinde Fikret, oldukça başarılı bir şekilde, İstibdat devrinde kurtuluşu özleyen aydını canlandırır. Burada da şiirin birinci kısmı, ayrıntılı olarak tasvir edilen bir tabloyu andırır. İkinci kısmı ise onun yorumudur :

Fener o ruhların aynıdır ki gark-ı hayal
Yaşar ümmid ile şebzindedâr-ı şevk ü kesel

beyti, açıkça şiirde, Süha gibi hayalperest bir insanın kâd olduğunu ortaya koyar.

Fikret "Ömr-i muhayyel" başlıklı şiirinde özlediği hayatı ortaya koymuştur. Burada "Gayyâ-yı vücud"da tasvir edilen pis kokulu, solucanlarla, yılanlarla, zehirli böceklerle dolu bataklığa karşılık, temiz, saf, yeşil bir göl manzarası yer alır. Şair böyle bir dekor içinde :

Her sahn-ı hakikatten uzak, herkese meçhul :
Bir safvet-i mâsumenin âgûş-ı terinde

sevgilisi ile beraber yaşamak ister. "Ömr-i muhayyel" manzumesi Fikret'in saadet hulyasını tasvir eden en güzel, en ahenkli şiirlerinden biridir.

Hâkilere bahşeyerek hâk-ı siyahı
Düşünde beyaz bir bulutun göklere âzim

beyti, Fikret'i Süha'ya yaklaştırır, hatta onunla özdeşleştirir.

Süha gibi Fikret de içinde yaşadığı dünyadan memnun değildir. O da öteleri, başka âlemleri özler.

Fikret, İstibdat devrinde yazdığı ve çoğunu *Rûbab-ı Şikeste* adlı kitabında topladığı şiirlerde duygu ve düşüncelerini umumiyetle sosyal mânâsı açık ve seçik belli olmayan allegori ve sembollerle ortaya koymuştur. 1902 yılında yazıldığı belirtilen “Sis” ve sosyal mânâlı daha başka şiirler, ilk baskısı 1900’de yapılan *Rûbab-ı Şikeste* kitabında yoktur. Onlar II. Meşrutiyet’ten sonra yapılan baskılarda kitaba konulmuştur.

Bilindiği üzere Tevfik Fikret, II. Meşrutiyet’ten sonra tamamıyla açık mânâlı, kalabalığa hitap eden, sosyal muhtevalı uzun manzumeler kaleme alır. Bunlarda da soyut fikirleri ve kavramları canlandıran allegorilere başvurur. Fakat daha önceki şiirlerinde görülen soyut-somut dengesini bozarak, soyuta, çıplak fikre daha geniş yer verir. Bu devirde dikkati çeken özelliklerden biri de hayalin yerini akla, ilme, tekniğe, adalet ve insaniyet fikirlerine dayalı bir geleceğin almasıdır.

Bu gelecek ideali, Fikret’i tarihi redde sürükler. *Halûk’un Defteri*’ndeki manzumelerde hayal-hakikat tezadı geçmiş-gelecek tezadına dönüşür. Bundan önce Fikret’in kafasında rahat ve huzura kavuşacağı bir köy hayali teşekkül eder. “Bir ân-ı huzur” ve “Yeşil yurt” gibi şiirlerine bu hayal hâkimdir. Bir ara Fikret, arkadaşları ile beraber Yeni Zelanda’ya göç ederek, orada bu köy hayalini gerçekleştirmek ümidine kapılır. Bu mümkün olmayınca Türkiye’de aynı hayali gerçekleştirme hulyasını kurar.

Süha gibi Fikret de hayallerinin birdenbire gerçekleşmesini ister :

Şu parlayan tepelik yok mu? Ah, bir sarsar,
Anfî sadme-i gülânesiyle bir kuvvet
Dururken öyle habersizce, sanki bî-hareket
Alıp götürse bizi

Parlak hayallerin cazibesi ile hakikatten nefret eden Tevfik Fikret, ideallere katı ve acı gerçeklere dayanmak suretiyle ulaşılabileceğini aklına getirmez. Kurmuş olduğu hayallerin boşa çıkması onda derin üzüntü uyandırır. “Bir Mersiye” başlıklı uzun şiiri Fikret’in hayal sukutundan duyduğu ıstırapı çok iyi aksettirir :

Ah sen ki zir-i bâlinde
Bir yeşil köy hayatı saklardın;
Şi’rimin nuhbe-i meâlinde
Sen, bütün safvetinle, sen vardın.
Ne ser-âzâde ömr-i sâfiydi
Geçecek gölgesinde çamlarının;
Sende kalmıştı münfail, kırgın,
Muztarip gönülümün son ümîdi.

Sen de gittin, senin de arkandan
Ağladım, ağladım, harab oldum...
Ne olurdu, gunûde-i nisyan
Geçebilseydi bî-emel bir an
Diyebilseydim, "Ah, kurtuldum!"

II. Meşrutiyet'in ilânı o devrin bütün aydınları gibi Tevfik Fikret'te de büyük ümitler uyandırır. Bu devrin havası içinde Fikret, ferdi kuruluş hayallerini sosyal plâna aktarır. Oğlu Halûk'un defterine yazmış olduğu vatanperverane cümleler, Fikret'in hayal ve ümitlerini genç nesle aktarmada önemli rol oynar :

Bir yanda vatan bayrağı, altında şu cümle :
"Ölmek ve yaşatmak seni!" Artık bunu attır
Mümkün mü? Bu kıymetli kâğıtlar bana bir yâr,
Bir yâr-ı samimî, benim efsürde leyâlim
Onlarla hararetlenecek : Onları kalben
İntak ederim ân-ı fütûrumda, ve nevmîd
Pürişlerim onlardaki cevval u mülevven
Sâfiyyet-i ümmid ile titrer...

Hayalperest Süha'nın yerini Halûk'un alması, Fikret'i gerçekleşmesi mümkün aydın bir gelecek hayali ile canlandırır. Fikret'in bu devirde yazdığı şiirler, bu geleceğin tasvirleri ile doludur. Halûk, Fikret'in içinde yaşayan ideal insan tipinin âdeta somut örneğidir. "Promete" başlıklı şiirinde Fikret, yaratıcı gençlik hayalinin arşetipine ulaşır.

Dikkate şayandır ki, o devirde Mehmet Âkif ile Ziya Gökalp da, kendi inançlarına uygun, onları gerçekleştirecek yaratıcı ideal gençlik tipleri yaratırlar. Mehmet Âkif *Asım*, Ziya Gökalp *Kızıl Elma* adlı kitaplarında bu gençlerden beklediklerini anlatırlar.

"Promete" şiirinde, bulutlara yükselme arzusunun devam etmesi dikkati çekicidir :

Yükselmek âsmâna ve gülmek ne tatlı şey!

"Promete" bir allegori değil, bir sembol, daha doğrusu bir mittir. "Esatîr-i evvelin gökten dehâ-yı nârı çalan kahramanı" dinî duyguları zayıflamış olan Tevfik Fikret'i daha sonra "Tarih-i Kadim" şiirinde geliştireceği fikirlere doğru sürükler. *Halûk'un Defteri* kitabının sonundaki "Gökten Yere" başlıklı şiirde, bu "yeni insan tipi" yüceltilmiştir. Bu yeni insan tipi Rabb-i Mümkinat'tır. Hayrı da şerri de yaratan odur. Tarihi yaratan ve yıkan da odur.

"Halûk'un Âmentüsü"nde Fikret bu "yeni insan tipi"nin inançlarını özetler.

Toprak vatanım, nev-i beşer milletim... insan
İnsan olur ancak buna iz'anla inandım

diyen Fikret, yeni bir hayalin peşindedir. O, bu idealin bir hulya olduğunu bilir. Fakat o, yine de bu hulyaya inanmaktan kendisini alamaz :

Ebnâ-yı beşer birbirinin kardeşi... Hulyâ!
Olsun, ben o hulyâya da bin canla inandım.

Bu devirde Fikret insanın akıl, ilim ve fen ile dünyayı cennete çevirebileceğine inanır :

Akıl, o büyük sâhirin i'câzı önünde
Bâtıl geçecek yerlere hüsrânla inandım.

Bir gün yapacak fen şu siyah toprağı altın,
Her şey olacak kudret-i irfanla inandım.

Bu şiir gösteriyor ki Fikret, bu devirde de dünyaya soyut fikirlerin, gerçeğe ilgisi olmayan hayallerin arkasından bakar. O, hayatının hiçbir devrinde içinde yaşadığı gerçek üzerinde ciddiyetle düşünmemiş, hep hayal kurmuştur. Acaba bunun sebebi nedir ?

Bunun sebebi, öyle sanıyorum ki Tefik Fikret'in mizacı ile ilgilidir. Fikret, kelimenin tam mânâsıyla "içe dönük" bir tiptir. Ben *Tefik Fikret* adlı kitabımda psikologların düşüncelerine dayanarak bu gerçeği ortaya koymaya çalıştım. *Rûbab-ı Şikeste*'deki "Sahayif-i Hayatım"dan başlıklı şiirinde Fikret'in kendisi de bunu itiraf eder :

Bunu şi'rim de söylüyor belki :
Ben hakikatten ihtiraz ederim;
Âsümân füşhat-i kebûduyle,
Deniz emvâc-ı pür-sürûduyle,
Gece esrâr-ı bî-hudûduyle
Beni terhîb eder : o füşhatten
Sıkılır sanki rûh-ı pür-hazerim...

"İçe dönük" tipler, dışa kapalı, kendi içlerinde kurdukları hayal âleminde yaşarlar. Dışarıya baksalar bile, Fikret'in Aşîyan'ının pence-resinden İstanbul'un sisli ufuklarına baktığı gibi bakarlar. Dış âlemde gördükleri her şey onları rahatsız eder.

"İçe dönük" Tefik Fikret ile, İstanbul'un sokaklarında, İslâm âleminde, Avrupa'da, Anadolu'da dolaşan ve şiirleriyle gördüğü gerçekleri, her yönü ile tasvir eden, en feci durumlarda bile imanı ve azmi sarsılmayan "dışa dönük" Mehmed Âkif arasında tam bir tezat vardır.